

*Спеціалізованій вченій раді К 70.895.02
у Хмельницькому університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Ковальчук Альбіни Миколаївни

«Право на обов'язкову частку у спадщині»,

*подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі
спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлена Ковальчук Альбіною Миколаївною дисертація на тему «Право на обов'язкову частку у спадщині» є завершеним комплексним науковим дослідженням, в якому авторкою досягнуто нових науково обґрунтованих результатів, що в своїй сукупності є істотними для з'ясування правової природи обов'язкової частки у спадщині.

Актуальність обраної Альбіною Миколаївною теми дослідження пов'язана із тим, що на сьогодні права та інтереси осіб, які є непрацездатними або ж знаходяться на утриманні членів родини досить складно захистити на рівні держави, зважаючи на економічну ситуацію. Після смерті такої особи, вказані суб'єкти залишаються досить часто без засобів до існування із мінімальним розміром пенсії з інвалідності або ж у зв'язку із втратою годувальника. Тому важливим є створення таких

механізмів захисту майнових прав та інтересів вказаних осіб, які б додатково сприяли їх підтримці.

Ще одним аспектом, що вказує на актуальність досліджуваної дисертанткою тематики, є той факт, що особа, яка за життя набула майно та інші майнові права, має бажання на власний розсуд розпорядитись ними і після смерті, чому сприяє інститут спадкування за заповітом. В родинних стосунках непоодинокими є випадки, коли такі відносини є нестабільними, обмеженими, такими, що характеризуються нетерпимістю один до одного, тому спадкодавець через складання заповіту хоче наділити спадщину лише тих спадкоємців, які, на його думку, на це заслуговують. Така заповідальна свобода характеризує сучасний розвиток демократичного суспільства з розвинутою ринковою економікою, де важливе значення має можливість без обмежень розпоряджатись своєю приватною власністю. Разом із тим, в адвокатській практиці часто зустрічаються випадки, коли спадкоємець за заповітом позбавляє спадщини спадкоємців першої черги, і це, в свою чергу, призводить до виникнення в них права на обов'язкову частку у спадщині. Відповідно спадкоємці за заповітом оскаржують такий їх статус в судовому порядку, посиляючись на різні обставини. На сьогодні регулювання набуття обов'язкової частки у спадщині встановлено по суті лише однією ст. 1241 ЦК України, якою, на превеликий жаль, не вирішується значна частина питань, пов'язаних із правами обов'язкових спадкоємців (щодо невичерпності кола таких осіб, розміру обов'язкової частки, її змісту, специфіки відмови від неї та наслідків такої відмови).

Актуальними на сьогодні залишаються також проблеми правозастосовчої практики щодо здійснення права на обов'язкову частку у спадщині. Про це свідчить кількість розглянутих судових справ.

Зважаючи на це, варто відзначити актуальність обраної автором теми дисертації, яка присвячена дослідженню поняття, правової природи обов'язкової частки у спадщині, особливостям визначення її змісту,

розміру, підставам та наслідкам відмови від обов'язкової частки у спадщині.

За предметом дослідження обрана тема відповідає спеціальності 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Аналіз дисертаційного дослідження дає підставу стверджувати, що мета, яку поставила перед собою дисертантка, була загалом досягнута.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права на 2013–2016 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Дисертаційна робота складається з трьох розділів та шести підрозділів. В роботі наявні висновки до трьох розділів та загальні висновки, а також додатки. Слід відзначити, що структурна побудова роботи є цілком вдалою та логічною, що, звісно, сприяло проведенню успішного наукового дослідження та охопленню дослідницькою увагою майже всього спектру проблемних моментів, що виникають в процесі науково-теоретичного та практичного дослідження права на обов'язкову частку у спадщині.

Перший розділ дисертації присвячений дослідженню права на обов'язкову частку у спадщині в системі спадкового права.

Авторка послідовно аналізує становлення та розвиток інституту обов'язкової частки у спадщині за законодавством України та зарубіжних країн, визначає ознаки такого права, його місце в системі спадкового права, робить висновки про можливість виокремлення спадкування за обов'язковою часткою у спадщині як окремого виду спадкування.

Варто також відзначити досить вдалу конструкцію дослідження розширення суб'єктного складу спадкоємців за правом на обов'язкову частку у спадщині, де автор не лише аналізує особливості спадкоємців першої черги за законом, а також вказує на доцільність розширення кола обов'язкових спадкоємців.

Переконливою видається позиція автора про те, що пенсія незалежно від її розміру, є прибутком спадкоємця, зважаючи на підстави її отримання, а також функціональну мету самих пенсійних виплат (с. 62 дисертації). У зв'язку із чим Альбіна Миколаївна доводить, що при визначенні права на обов'язкову частку у спадщині необхідно комплексно встановлювати не тільки наявність доходу чи матеріального забезпечення обов'язкового спадкоємця, а також підстави та наслідки його непрацездатності та інші обставини (проживання разом з спадкодавцем на момент його смерті, наявність іншого майна, тощо).

Досить вагоме значення має зміст другого розділу дисертації, в межах якого авторка зосередила увагу на особливостях визначення розміру та складу обов'язкової частки у спадщині. Обґрунтовуючи недоцільність трансформування обов'язкової частки у спадщині з одноразового отримання частки в регулярні виплати обов'язковому спадкоємцю, авторка робить слушні висновки про те, що така пропозиція не тільки не буде ефективним правовим механізмом захисту прав та інтересів обов'язкових спадкоємців, а спричинить низку проблем практичного спрямування, пов'язаних із визначенням способу таких виплат, розподілення таких

витрат між спадкоємцями за заповітом. Також виникає питання чи тільки спадкоємці за заповітом повинні виплачувати таке утримання, оскільки першопочатково обов'язкова частка визначається з незаповіданої частини майна, і лише в субсидіарному порядку залучається майно, передбачене заповітом. (с.87 дисертації).

Заслуговують окремої уваги також висновки авторки щодо особливостей включення виключних прав автора на твір, створений у співавторстві подружжям, коли один із подружжя має право на обов'язкову частку у спадщині (с. 97-98 дисертації).

Вдалим видається виклад матеріалу у межах підрозділу 2.2, де Альбіною Миколаївною окремо зосереджено увагу на особливостях визначення розміру обов'язкової частки у спадщині, коли все майно охоплене заповітом (с. 108-110 дисертації), авторка вказує, що для нотаріальної та судової практики це є нескладними випадками.

Також у тексті підрозділу викладено особливості визначення розміру обов'язкової частки в тих випадках, коли заповітом охоплена лише частина майна спадкодавця і спадкоємець має також певну частку, визначену таким заповітом. Вказане демонструє правозастосовче спрямування дисертаційного дослідження та вільне володіння дисертанткою обраною для дослідження тематикою.

У третьому розділі дослідження зосереджено увагу на здійсненні права на обов'язкову частку у спадщині. Визначаючи специфіку стадій прийняття обов'язкової частки у спадщині, авторка робить, на нашу думку, обґрунтований висновок, що не варто говорити про те, що право на обов'язкову частку у спадщині не має кореспондуючих обов'язків інших осіб (секундарне право), оскільки такі обов'язки досить часто носять пасивний характер для інших спадкоємців та активний характер (для нотаріуса) (с. 141 дисертації).

Важливе значення в межах проведеного дослідження також мають висновки дисертантки щодо підстав усунення обов'язкового спадкоємця

від спадщини, зважаючи на те, що законом не встановлено можливості позбавлення права на таку частку. У зв'язку із чим авторка доводить, що незважаючи на те, що частиною 6 ст. 1224 ЦК України встановлено, що положення цієї статті поширюються в тому числі на обов'язкових спадкоємців, неможливо говорити про усунення від спадкування обов'язкового спадкоємця за ч.ч. 3, 4 ст. 1224 ЦК України, оскільки вони стосуються законної підстави виникнення спадкування. Однак, на думку дисертантки, викликає увагу положення ч. 5 ст. 1224 ЦК України, оскільки ухилення від надання допомоги безпорадному спадкодавцеві може мати місце і серед обов'язкових спадкоємців. Однак, як вказує авторка, для можливості застосування такої підстави важливим є доведення факту обґрунтованої спроможності спадкоємця (фізичної, матеріальної) надавати допомогу спадкодавцю, але відсутність у нього бажання до вчинення таких дій (с. 146-147).

Наведений підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що надало можливість дисертантці всебічно висвітлити значне коло актуальних питань. Дисертаційне дослідження містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. У дисертації використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання досліджуваних проблем, серед яких й діалектичний, метод аналізу і синтезу, порівняльно-правовий метод та інші. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій основі вироблені пропозиції щодо удосконалення чинного цивільного законодавства України.

Висловлені автором думки, судження та пропозиції побудовані на аналізі достатньої кількості джерел (234) теоретичного (монографії, статті тощо) та практичного (законодавчі акти, судові рішення) змісту. При цьому спостерігається вільне володіння дисертанткою матеріалом, що становить дослідницьку базу, наявність та вміле застосування навичок системного, формально-логічного та інших методів наукового

дослідження. Особливо варто відмітити доцільність та обґрунтованість застосування у межах дослідження досвіду зарубіжних країн у регулюванні права на обов'язкову частку у спадщині, що сприяло виробленню якісних та змістовних пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України.

Кожний розділ роботи та дисертація у цілому закінчується висновками, зміст яких відповідає проведеному у розділі та дисертації дослідженню. Зроблені в роботі висновки є достатньою мірою новими та обґрунтованими, з більшістю з яких можливо погодитися.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дисертаційного дослідження були викладені у семи публікаціях у фахових виданнях, з них *п'ять* – у наукових фахових виданнях України, *дві* – у міжнародних наукових виданнях, а також у п'яти тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. У цілому дисертанткою дотримано високий науковий рівень проведення дослідження, що дозволило на підставі великого за обсягом наукового апарату зробити необхідні для дисертаційної роботи висновки. Містить робота й низку пропозицій практичного спрямування стосовно удосконалення чинного законодавства, які у цілому можуть бути підтримані на шляху їх впровадження в нормотворчій діяльності.

Серед отриманих дисертанткою нових конкретних науково обґрунтованих висновків та сформульованих положень на увагу заслуговують такі:

- доцільність включення до складу обов'язкових спадкоємців дітей, народжених сурогатною матір'ю та/або з використанням методу екстракорпорального запліднення, зачатих після смерті спадкодавця, але не пізніше шести місяців з дня смерті спадкодавця;
- визначення таких ознак відмови від обов'язкової частки у

спадщині, як: строковість, вольовий характер, повнота, безумовність та беззастережність;

– обґрунтованість підстав для зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині, які повинні бути відображені в нормах ЦК України (врахування майнового стану спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку; наявність у спадкоємців власного майна; участь у спільній власності з спадкодавцем; тривалість спільного користування майном; тривалість шлюбу з спадкодавцем);

– обґрунтованість необхідності законодавчої регламентації підстав для збільшення розміру обов'язкової частки у спадщині, але не більше 2/3 від частки, яка належала б кожному обов'язковому спадкоємцю у разі спадкування за законом;

– обґрунтованість недоцільності включення до складу обов'язкової частки у спадщині особистих немайнових прав спадкодавця у сфері інтелектуальної власності на підставі відсутності майнового інтересу обов'язкових спадкоємців та майнового еквіваленту таких прав.

Усе це в сукупності обумовлює належний рівень наукової достовірності дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Його результати можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості й правозастосування. Крім того, вони можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Альбіни Миколаївни, разом з тим варто звернути увагу на *висновки й твердження, що викликають сумніви.*

1. Дисертантка, обґрунтовуючи внесення змін до вітчизняного законодавства щодо визначення суб'єктного складу права на обов'язкову частку у спадщині, пропонує в межах ч. 1 ст. 1257¹ ЦК України наділяти таким правом малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей

(усиновлених) спадкодавця, дітей, народжених сурогатною матір'ю, батьком (матір'ю) яких є спадкодавець, а також дітей, народжених (зачатих) після смерті спадкодавця за допомогою репродуктивних технологій протягом строку набуття спадкових прав, непрацездатну вдову (вдівця) та непрацездатних батьків (усиновлювачів), інших непрацездатних родичів спадкодавця, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю до часу відкриття спадщини. Однак в тексті дисертації авторкою також вказується на можливість наділення таким правом того з подружжя, хто пережив, і шлюб з яким визнано недійсним не з вини спадкоємця (що, на нашу думку, виключає їх включення в перелік *інших непрацездатних родичів спадкодавця*, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю до часу відкриття спадщини), а також емансипованих неповнолітніх дітей та власне сурогатних матерів.

Тому потребує уточнення позиція дисертантки щодо пропонованого кола обов'язкових спадкоємців, зважаючи на те, що не всі досліджувані авторкою у роботі категорії осіб, увійшли в результати у відповідну проповану норму ЦК України.

2. Певні зауваження викликає також авторський підхід до визначення складу обов'язкової частки у спадщині. Так, серед іншого, визначаючи особливості спадкування предметів домашньої обстановки та вжитку, авторка вказує, що спадкоємці за законом зберігають за собою переважне право на виділення в натурі предметів домашньої обстановки та вжитку, якщо вони не менше року до смерті спадкодавця, проживали з ним (с. 89 дисертації), акцентує увагу, що «законодавчо досить складно встановити перелік таких речей» (с. 90 дисертації), «але судовою практикою доводиться, що не можуть визнаватись предметами домашнього вжитку унікальні речі або ті речі, які виготовлені з використанням коштовних матеріалів, а також такі, які мають професійне призначення, антикваріат, колекції картин» (с. 91 дисертації). Однак у підсумку в підрозділі 2.1 зроблено лише висновок про те, що слід надати

більш ґрунтоване обґрунтування зазначеній позиції у співвідношенні із конституційним принципом обов'язковості судового рішення (с. 93 дисертації). Тому потребує додаткового обґрунтування позиція авторки про те, які предмети домашньої обстановки та вжитку мають входити до складу обов'язкової частки у спадщині і чи буде наділений обов'язковий спадкоємець право на виділення їх в натурі як і спадкоємці за законом, зважаючи на те, що в роботі авторкою відстоюється позиція про відокремлення спадкування за правом на обов'язкову частку у спадщині від інших видів спадкування.

3. Авторка в межах третього розділу вказує на необхідність розмежування правових наслідків прийняття обов'язкової частки у спадщині та відмови від неї. Також в підрозділі 3.1 авторкою визначають особливості усунення обов'язкового спадкоємця від спадкування, а в підрозділі 2.2 визначається, що законодавству окремих країн притаманними є норми, що передбачають підстави для відмови спадкоємцю в його праві на обов'язкову частку спадщині.

У зв'язку із чим, на нашу думку, потребує додаткової уваги вивчення питання про можливість запровадження законодавчої можливості відмовляти спадкоємцю в такому його праві, а також окремо необхідно дослідити питання розмежування правових наслідків усунення від спадкування, відмови в присудженні обов'язкової частки, відмови від права на обов'язкову частку у спадщині.

Попри цей перелік зауважень та спірних моментів вони не впливають на загальну позитивну оцінку реалізованої авторкою наукової роботи, її науковості та практичної значущості отриманих результатів.

В достатній мірі змістовно й в необхідній повноті відображає зміст дисертації й представлений авторкою автореферат дисертації. Зміст автореферату дисертації ідентично відтворює основні положення дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Висловлені зауваження не перешкоджають позитивній оцінці виконаної А. М. Ковальчук дослідницької роботи, а здійснений дисертанткою творчий пошук заслуговує на повагу і безумовну підтримку.

Рецензована дисертація вирішує конкретне науково-прикладне завдання, містить раніше не захищені положення, які є особистими здобутками автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку теорії цивільного права.

Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій сфері, а також у науково-дослідній роботі та навчальному процесі.

Дисертаційні матеріали належним чином оприлюднені в наукових публікаціях і виступах на конференціях. Зміст дисертації у встановленому обсязі відображений в авторефераті.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертація *Ковальчук Альбіни Миколаївни «Обов'язкова частка у спадщині»* відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертаційних робіт (п. 9,11 «Порядку присудження наукових ступенів»), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

адвокат Адвокатського об'єднання «Хільфе»

Н. О. Нойманн

Підпис Н.О. Нойманн
свідчує керує
«Хільфе» м. Б. Савіцьке